

ASEZAREA FEUDALĂ ILIDIA, ÎN LUMINA IZVOARELOR SCRISE ȘI A CERCEȚĂRILOR ARHEOLOGICE

Campania arheologică întreprinsă între 28 iunie—25 iulie 1969 pe teritoriul satului Ilidia (com. Ciclova Română, jud. Caraș-Severin) deschide o etapă nouă în activitatea Muzeului din Reșița, marcând începutul unor cercetări de arheologie feudală.

Săpăturile executate în colaborare științifică cu Muzeul de istorie Cluj, au vizat mai multe puncte din hotarul Ilidiei, cu scopul inițial de a verifica numeroasele dovezi referitoare la așezarea feudală Ilidia, atestată între secolele XIII—XV de mai multe ori, și de a cerceta temeinicia informațiilor existente despre o fortificație de pământ în locul numit „Cetate“.

În documentele medievale cu privire la teritoriul Banatului între secolele XIII—XV, toponimicul de astăzi, *Ilidia*, se întâlnește deseori sub diferite variante maghiarizate, derivate dintr-o rădăcină comună și designând pe rînd: o posesiune regală — Elyad¹; o cetate regală — *Elyed*, *Iliad*²; o așezare feudală de tip rural, sau un târg — *villa*

* Comunicare prezentată la cea de a VI-a Sesiune de comunicări științifice a Muzeelor, București, 3—5 decembrie 1970.

¹ Coriolan Suciu, **Dicționar istoric al localităților din Transilvania**, vol. I, București, 1967, p. 306 s. v.; **Documente privind istoria României**, (în continuare **Doc. Rom**), seria C I, București, 1951, p. 197.

² C. Suciu, **op. cit.**; **Doc. Rom.**, C, II, București, 1952, p. 148; Pesty Frigyes **Krassó Vármegeye Története**, vol. II — 1, Budapesta, 1884, p. 224—227; III, Budapesta, 1882, 28—29, doc. nr. 24 (8 noiembrie 1352), p. 50—56, doc. nr. 39 (22 martie 1363); Hurmuzaki — Densușianu, **Documente privitoare la istoria românilor**, I — 1 București 1887, p. 253 (29 martie 1378).

*Ilyeed*³, *oppidum Elyed*⁴; și un district românesc privilegiat *Ileyed*, *Illed*⁵.

Cea mai veche mărturie scrisă care pomenește Ildia la 30 martie 1223, este un act emis de cancelaria papală în Lateran⁶. Cu această ocazie sînt enumerate: cetatea Kewe cu întreg ținutul... apoi moșia regală ce se numește în limba obișnuită Ildia, — *possessio regalis Elyad* — cu veniturile și roadele sale...⁷.

Peste un sfert de veac, la 1248, Laurențiu voievodul Transilvaniei și comite de Vâlceau — *Laurencius vauvoda Transiluanus et comes de Wolkow* — emite un act din Ildia — *datum in Yliad, anno domini MCCXLVIII*⁸.

Dacă primul document⁹ amintește doar moșia regală Ildia, fără a indica limitele și întinderea ei, cel de-al doilea pare să confirme existența unei vechi așezări, de tip neprecizat, dar probabil destul de importantă, din moment ce un demnitar de seamă cum era Laurențiu voievod al Transilvaniei, vine și emite de aici acte de scutiri și privilegii. Foarte probabil că așezarea Ildia exista sub această denumire, sau cu una de rezonanță foarte apropiată și rădăcină comună, cu mult mai înainte de a fi fost atestată documentar. În acest caz apare aproape sigur că vechea Ildie a fost o așezare a populației băștinașe. În ceea ce privește domeniul regal, constituit ulterior, el a înglobat laolaltă cu alte teritorii și Ildia împreună cu pămînturile obștii țărănești, împrumutîndu-i chiar numele (*Yliad, Elyad, Ildia*). De altfel realitatea istorică și toate izvoarele cunoscute confirmă faptul că pînă spre a doua jumătate a secolului al XIII-lea nu poate fi vorba despre o stăpînire efectivă a regatului feudal maghiar asupra Banatului și cu atît mai puțin despre o puternică penetrație a elementului unguresc în părțile sale muntoase și deluroase¹⁰.

În secolul al XIV-lea, documentele epocii atestă existența unei cetăți feudale pe meleagurile Ildiei. Să fie vorba despre una dintre acele cetăți regale — *castra regalia*¹¹ — ridicată pentru apărarea Banatului pe căile interioare de acces? În orice caz documentele o menționează de mai multe ori, fie prin referiri directe la cetatea și teritoriile dependente de ea, fie indicînd doar numele cîtorva castelani sau vicecastelani ai ei: la 1363 — *castrum Iliad*¹², la 22 martie 1363

³ C. Suci, *op. cit.*; P. Dragalina, *Din istoria Banatului Severin*, Caransebeș, 1889, p. 111; Fr. Pesty, *op. cit.* II — 1, p. 224—225.

⁴ Pesty, *op. cit.*, p. 226; C. Suci, *op. cit.*, p. 306.

⁵ Suci, *loc. cit.*, Fr. Pesty, *op. cit.*, p. 226; P. Dragalina, *op. cit.*, p. 107.

⁶ *Doc.Rom.*, C. I. p. 197, doc. nr. 142.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Idem*, p. 334—335, doc. nr. 289; Zimmermann — Werner, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, I. Sibiu, 1892, p. 77.

⁹ Supra nota 6.

¹⁰ Silviu Dragomir, *Vechimea elementului românesc și colonizările străine în Banat*, Cluj, 1925, p. 1.

¹¹ Ștefan Pascu, *Istoria medie a României*, vol. I, București, 1966, p. 151—152.

¹² C. Suci, *op. cit.*

— *castri Iliead* și *castri Iliad* ¹³, la 5 iunie 1325 — *Posa de Zer castelanus de Elyed* ¹⁴ sau magistrul Nicolae (Mikloş) fiul lui Domokos castelan al Ilidiei la 1382 ¹⁵, după ce, mai înainte la 1363, au fost amintiți vicecastelanii de Ilyed ¹⁶, Gheorghe și Mihai ¹⁷.

Un alt document emis de Capitlul din Cenad la 29 martie 1378, atestă în vremea lui Ludovic I de Anjou cetatea Ilidia și câteva așezări dependente de ea: întinsa moșie *Woya* ¹⁸, satele — villa Ztankfalva și Potoc ¹⁹. Probabil că această cetate ridicată pe moșia regală Elyad împrumutase numele așezării Yliad, dobândind apoi o anumită importanță, pentru că în vremea lui Sigismund de Luxemburg este numită „*Oppidum nostrum (regis) Elyed*” ²⁰. Ceva mai târziu, datorită anumitor rosturi, bine determinate, de ordin economic, administrativ și militar, cetatea Ilidiei este amintită drept sediul districtului românesc privilegiat cu același nume, atestat documentar la 1454 — *districtus Ileyed* — și la 1457 — *districtus Illed* ²¹.

Situarea acestui district în comitatul Caraș — unde cuprindea partea nordică a depresiunii Carașului pînă în Munții Loevei, iar spre vest pînă la Vrani și Naidăș ²² —, în al doilea rînd posesiunile districtului Ilidia situate în apropiere, sau la mică distanță de Ilidia: Cielova — 1464, Jitin sau Martincolz — 1464, Kragunfalva — 1370, neidentificat, Lugoth — 1464 neid., Vrani — 1464, Potoc — 1342, Varalya — 1382 neid., Verbolez — 1464 neid., Tyuko, Tiuka — 1464, Ciuchici ²³; apoi amintirea moșiei regale la începutul secolului al XIII-lea, în apropiere de limitele comitatului Keve (Civin — R.S.F. Jugoslavia) — întăresc ipoteza că Elyed — Ilidia, este centrul districtului cu același nume. Ilidia apare astfel drept una dintre cele mai vechi așezări românești pomenită în documente.

Sondajele arheologice întreprinse în vatra satului, în imediata ei apropiere, au scos la lumină unele vestigii care ridică câteva probleme interesante, de ordin arheologic și istoric.

În punctul numit „*Cetate*”, situat la nord-vest de satul actual s-a putut observa o circumvalațiune de pămînt avînd dimensiunile

¹³ Fr. Pesty, *op. cit.* III, p. 50—56, doc. nr. 39.

¹⁴ *Doc. Rom.*, C, II, p. 148—149.

¹⁵ Fr. Pesty, *op. cit.* II—1, p. 225.

¹⁶ C. Suci, *op. cit.*

¹⁷ Fr. Pesty, *op. cit.*, II—1, p. 225.

¹⁸ Fr. Pesty, *op. cit.*, III, p. 50—56, doc. nr. 39.

p. 169, nota 1 (**Paulus Knezius filius Bogdan**, ca stăpîn al unei villa ce intra în teritoriul posesiunii Woya, aparținătoare de castrul Elyed — Elyed în comitatul Caraș); **Hurmuzaki**, I—1, p. 253.

¹⁹ *Ibidem*, p. 254.

²⁰ C. Suci, *op. cit.*; Fr. Pesty, *op. cit.* II—1, p. 226.

²¹ Pesty, *op. cit.*, III, p. 398—399, doc. nr. 306 (11 iunie 1454), II—1, p. 226, P. Dragalina, *op. cit.*, p. 107.

²² M. Bizera și C. Rudeanu, **Considerațiuni istorico-geografice asupra districtului autonom al Caransebeșului în evul mediu**, în *Studii de istoria Banatului*, Timișoara, 1969, p. 10.

²³ Fr. Pesty, *op. cit.* II—1, p. 226—227; C. Suci, *op. cit.* s.v.

aproximativ de 50x70 m. Aici au fost trasate două secțiuni perpendiculare de 44x1 m și 57x1,5 m, fiind dezvelită fundația unei biserici și cimitirul inconjurător. Planul bisericii nu a fost precizat. Fundațiile zidurilor de vest, sud și parțial a celui de est pe porțiunea secțiunilor, — au fost scoase de cetățeni într-o perioadă recentă. Fundația zidului de nord și în parte, a celui de est s-a păstrat pe adâncimi variabile.

În partea de vest a bisericii, în interior, au fost surprinse două platforme patrulate care serveau drept bază unor stilpi ce probabil, separau naosul de pronaos. Între cele două platforme au fost surprinse două nivele de călcare din timpul funcționării bisericii. Ambele nivele erau tăiate de groapa mormintului nr. 23, situat între platformă și zidul nordic, — mormint ce avea ca inventar un inel cu ornament în sigiliu. Pe primul nivel de călcare și între cele două nivele, au fost găsite fragmente ceramice care ar putea aparține secolului al XIII-lea.

În jurul bisericii se întinde cimitirul, din care au fost dezvelite — pe porțiunea celor două secțiuni amintite — 58 de morminte, cele mai multe fiind deranjate. Scheletele se prezintă așezate în poziție întinsă, pe spate, cu fața spre răsărit. După poziția brațelor se pot diferenția următoarele grupe: a) cu brațe puternic îndoite din cot și cu palmele la umăr sau gât (mormintele nr.: 1, 3, 8, 11, 17, 15, 53 și 54); b) cu brațele așezate pe abdomen, unul peste altul (nr.: 14, 23, 40 și 52); c) cu brațele așezate pe bazin (nr.: 5, 7, 31 și 32); d) și cu brațele situate ușor sub bazin (nr.: 29, 39 și 51).

În timpul funcționării cimitirul și biserica au fost inconjurate cu șanț și val de pământ. Valul era situat în afara șanțului fiind format din pământul scos cu prilejul săpării acestuia. În exteriorul valului, aproape de vîrf, a fost înfipt un gard de stilpi de la care s-au păstrat urmele gropilor (în profilul secțiunii). Șanțul a tăiat și distrus cîteva morminte (nr. 1 și 58). În panta șanțului nu s-au găsit morminte.

Obiectele de inventar, puține la număr constau din: cereci simpli de bronz provenind de la morminte de copii (m. 12); cercel de fier (m. 35); cataramă de fier (m. 51); obiect de fier (m. 34); inel de buclă, de fier (m. 35); nasture de bronz și două inele de bronz (m. 37 și 17).

Dintre obiectele de inventar descoperite, inelele de bronz merită o atenție deosebită, avîndu-se în vedere că prin forma lor amintesc de inelele tip Bielo Brdo²⁴ avînd analogii în cimitirele: Bjelo Brdo²⁵, Vârșand²⁶, Dabîca²⁷ etc.

²⁴ M. și D. Garașanin, în *Starinar*, V—VI, 1954, p.200—202.

²⁵ *Idem*, p. 202.

²⁶ D. Popescu, *Materiale*, II, 1956, p. 131, fig. 87—89, p. 132.

²⁷ M. Rusu, *Comunicare la Conferința națională de arheologie*, Craiova, decembrie 1969; în cimitirul din incinta a IV-a.

Inelul din mormîntul nr. 37, prin ornament și formă își găsește analogii apropiate în mormîntul nr. 47, dar mai ales în nr. 22 de la Dobraca. Inelul din mormîntul nr. 17 — ce are stilizat un cocș în sigiliu — amintește de o formă similară din necropola croată de la Dobraca, unde este redată schematic o figură umană ²⁸.

Exemplarele de la Dobraca sînt datate din secolele XII—XIV (XIV) — post quem) printr-o monetă de la țarul Dușan ²⁹. Pe baza acestor analogii cît și a ritului funerar (variantele a și c amintesc de obiceiuri vechi, iar varianta b pledează pentru o datare mai recentă) ne determină să datăm biserica și cimitirul ca fiind în funcțiune în secolele al XIII-lea și al XIV-lea.

Cel de al doilea obiectiv „Dealul Oblia” este situat spre sud-vest de actuala vatră a satului. Aici a fost identificată prin sondaj o biserică sau o capelă cimiterială. Construcția are un plan circular cu o nișă spre răsărit (în interior s-a săpat în această porțiune) formînd absida altarului. Pentru început cercetările au afectat doar partea de răsărit a construcției. În acest sector fundația s-a păstrat doar parțial, planul putînd fi însă precizat după urmele zidului scos — probabil tot de către localnici. În interior și în jurul bisericii sau capelei, deocamdată, au fost dezvelite opt mormînte fără inventar.

Morții de aici erau așezați pe spate, cu fața spre răsărit. Brațele lor sînt așezate pe abdomen iar în două cazuri pe piept. Reține atenția doar mormîntul nr. 2 în care individul se pare, că a decedat prin decapitare. Craniul împreună cu vertebrele atlas și axis au fost găsite situate pe piept între brațe.

Biserica de la Oblia se prezintă ca o construcție cu plan central circular avînd o absidă spre răsărit care forma altarul. În exterior pe această parte, se pot observa două ieșituri simetrice în raport cu absida altarului, al căror rost deocamdată nu se poate preciza. O altă secțiune trasată la 4 m distanță spre vest de sectorul altarului, a surprins curbura părții exterioare a zidului dar și aici, planul a putut fi determinat numai pe baza urmelor zidului scos datorită săpăturilor efectuate de către căutătorii de comori.

Planul circular al bisericii oferă posibilitatea unei încadrări cronologice ce urmează a fi precizată prin cercetările viitoare. Biserica are un plan circular înscris într-un patrat găsindu-și analogii la Dehtice în Slovacia sau poate la Bina Selo din Slovacia și Öski și Kallárd din Ungaria ³⁰. Forma nișei altarului are analogii la Karesa și Harjany din Slovacia ³¹ și Kiszombor din Ungaria ³². Biserici cu

²⁸ M. și D. Garașanin, *op. cit.*, p. 200, 201, 204, fig. 14 c (m. 47) și fig. 14 g.h. (m. 22).

²⁹ *Idem*, p. 203.

³⁰ V. Vătășianu, *Arhitectura și sculptura romanică în Panonia*, București, 1966, p. 112—113.

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*.

plan central circular sau treflat sînt și în Transilvania la Odorhei³³, Gurasada³⁴, Geoagiu de Jos³⁵ și Pelișor³⁶. Pe teritoriul patriei noastre — după cum a arătat profesorul Virgil Vătășanu — aceste biserici nu se pot data înainte de secolul al XIII-lea³⁷. De altfel și ritul funear pledează pentru o asemenea datare. În stadiul actual al cercetărilor nu considerăm că este necesar a forța lucrurile cu o datare mai exactă.

Sondajele executate în punctele Cetate și Oblia, precum și materialul ceramic din secolele X—XIII, cules din periegheză în punctul numit „Săliște“ arată că la Ilidia avem de-aface cu un centru politic și administrativ care confirmă vechimea mare a satului atestată și prin documentele istorice.

ILIE UZUM și GHEORGHE LAZAROVICI

DIE MITTELALTERLICHE DORFSIEDLUNG ILIDIA IM LICHTE DER URKUNDEN UND DER ARCHÄOLOGISCHEN FORSCHUNGEN

(Zusammenfassung)

Bei den im Sommer 1969 durchgeführten archäologischen Grabungen von Ilidia (bei Ciclova Română, Kreis Caraș-Severin), kamen mehrere mittelalterliche Funde zum Vorschein, die einer alten Siedlung angehören. In Urkunden erscheint dieser Ort unter mehreren Namen (siehe Anmerkung 1—5): als königliches Besitztum und Burg, als Dorfsiedlung und Marktflecken, als auch als privilegierter rumänischer Distrikt.

An den Fundstellen „Cetate“ und „Oblia“ in unmittelbarer Nähe vom heutigen Dorf, wurden ein Friedhof und die Mauern von zwei Kirchen freigelegt, welche nach ihrem Grundriss und Fundgut in das XIII—XIV Jh. angesetzt werden.

³³ Idem, *Istoria artei feudale în Țările române*, București, 1959, p. 88, fig. 79.

³⁴ Idem, p. 95—96, fig. 86.

³⁵ Idem, p. 88.

³⁶ Ibidem, p. 88, fig. 78.

³⁷ Idem, p. 88—89, fig. 95; Idem, *Arhitectura...*, p. 111—113.